Контрольный экземпляр

1917 СИЙЛЕ ХИЙЛА ОКТЯБРА! 1988

Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ОРШОТ, 7 НОЯБРЬ, 1988 ШУ. ★ № 133 (7636). ★ Мах 3 кеп.

ВЛАСТЬ СОВЕТАМ!

Ленина наькъагІа

Вай Даьхен халкъа хьамсара а деза а дн да таханардар — Советий Іаьдала эггара керттера цІей, Сийлахь-боккха Октябрь котбаьнна дн. Кховзткъеи цхьайтта шу хьалха «Аврора» йоккхача топа тато сомадаьккхар дуне. Лаьттан тІа массайолча миІнге цо дІахазийтар болхлой а ахархой а къона паччахьалкхе хьахиннал-га, къахьегамхошта дукхача шерашка дагалаьттар кхоачашхинналга. Мискача наха паргІато, дегагІоз яхьаш боагІа революце мух кастта хьалкхаьчар вай лоамашка а.

Нохчий а гІалгІай а къахьегамхоша дег тІара раьза а хинна тІанийцар революце идеяш. Шоай са ца кходеш дика кайоалаш дакъа а лаьцад вай крае уж чакхйоахаш, иразе керда вахар дІачІоагІдеш. Парте кулгалца, В. И. Ленина белгалбаьккхача наькъаца денгара-денга чІоагІйир социализма лард. Из никъ атта а шаьра а хиннаб аьлча бакъхургдац. Хиннай цу наькъ тІа йоккха урхе-наш а мухаленаш а, хиннад гІалаташ а, Іовша йийзай халонаш а. Цу дерригне хьахьокх къона общество хьалъеча кердачоа тІаккувш, даим а заманца гІа боахаш хилар лоархІаме долга, къаденнар, вахар дІахьалхашка кхахьара новкъа мелдар ший ханнахьа юстара татта дезалга, пайдане дар, заманца Інмерза дар майрра хьаллаца дезалга.

ХІаьта В. И. Ленина ма аллара, вай парти массаза а хиннай хано дІамадеххара ший тактика хувцаш, заманна тІатовжа ховш, тишденнар дІадаккха а нийсагІа бола никъ лаха а кхетам болаш. Из ишта хилара тешал ду КПСС XX съезда чулоацамо, XXVII съезда решенеша. Цар вай вахара массайолча оагІонгахьара кІоаргга тохкам а баь, нийса доацар, хано тІа ца эцар дІадакха лаьрхІар, белгалдаьккхар, экономике а социальни хьашташ Іалашдеча масса а долча даькъе перестройка е езалга.

КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева укх шера КПСС XIX Еррнгсоюзни конференце ший доклада тІа тІеххьарча кхаь шера перестройка яра даьчун итогаш еш аьлар:

«...Парте а къахьегамхой а низаща мехка экономически, социальни, духовни сферашка хулаш латта кризис юхасоцае мегад... Хаьддача социально-экономически программашка йоаржаяь перестройка политика миллионий наьха практически хьашташ хулаш латт. Укх ханналца е цхьан оагІорахьара мара тІа ца эцаш, е вІалла хьоаха ца еш хинна К. Маркса, В. И. Ленина дуккха идеяш йоаггІача тайпара нийса кхетаеш я. Эргалоний михо халкъа нравственни унахцІено чІоагІъеш латт, демократизаце уйлай, эмоце, инициативай низ бола тоатол мукъадаьккхад. Бакъдари гласности чІоагІъяро общественни атмосфера цІенъю, наьха дегаш ураоттаду, сакхетам мукъабоакх, хьинаре къахьегара безам совбоакх».

Из деррига а ишта долга хьагойт вай республика къахьегама коллективаша укх тІеххьарча шерашка даьхача экономически а социальни а дегІаахара толамаша. Ала йиш я хІанз хьеггача тайпара овсарле, бухсоцаш хьахулачох дог лазаш къайхьийгадац промышленни предприятешка а юрта боахамашка а. ГІадвугаш да Сийлахь-боккхача Октябра хетаьча социалистически яхье баьннараша даьха толамаш.

Къаьстта къахьегама дикача совгІаташца духьаллаьхкай Октябра цІейна Назранерча «Электроинструмент» яхача завода, СССР 60 шу дизара цІерагІча «Промавтоматика» яхача объединене опытни завода, «Трансмаш» завода коллективаш. Цар шоаш тІанийца декхараш дизза кхоачашдаьд. Ишта дика толамаш даьхад укх шера Гудермессерча локомотивни депо къахьегамхоша а. Цар дІабахача 10 бетта мухьаш дІадахьарах дІадодар 7 процент лохдаьд. БоагІачул совгІа 4,5 миллион тонн мухь дІабихьаб.

Арендни подряд, самофинансировани, кхыйола производство дІахояхьара керда формаш шоай балха тІа юкъеяхьаро таро хулийт юртбоахама коллективи хьайбай продукци дукхагІа Іалашъе, лаьттан хьувкъам айбе. Масала, соахкарча укх ханаца дІанийсдича карарча шера 10 бетта дулх 15 процент дукхагІа Іалашдаьд, хІара Іаттагара йоаккха шура 146 килогрмм дукхагІа я. Цу хьакъехьа хьалхалаттарех я Ачхой-Мартановски, Назрановски, Урус-Мартановски, Шалински, Шелковской районаш.

ЛеррагІа а хьинаре а дІахьу социальни политика: лакхденнад дуккхача наьха алапеш, дезалий доходаш, дукхагІа хьалъю социальни гІишлош: берий бешамаш, тикаш, культура учрежденеш. Укх шера хьалдаь а даьха нах чуховшабаьб 73 эзар квадратни метр чуІе моттиг йолча цІеношка. ДегІаденад унахцІено лораелга. Хьалъяьй керда больницеш, поликлиникаш.

Вай парте хьехам ба даьчох лоІам а бий ма Іе, яхаш. Тахан вай цІей дездеш дале а, ала доагІа динза дараш а кхоачамбоацараш а вай вахаре хІанз а дуккха долга. Масала, 10 бетта итогаша хьахьокх дуккхача промышленни предприятеша планаш а тІанийца декхараш а кхоачашдеш ца хилар. ГІишлош хьалъечара хьал хІанз а низкъала да.

Производственни мощносташи социально-культурни сфера объекташи болх бе йолаялийтара дуккха йола заданеш кхоачашъяьяц, кІезнга яц хьалъяь яланза йола гІишлош. Промышленносте кхоачамболаш юкъейоалаяьяц кердагІйола машинаш, прибораш, оборудовани, технологеш. Цхьайолча предприятешен организацешен хьалха санна во бу экономически болх. Кхоачашъяьяц финансови хьокхамий план. Кхом бац ресурсай. КІезига яц пайда хьа ца боалаш йола расходаши затраташи. Лоха я дуккха йолча коллективашка къахьегама дисциплина.

КПСС XIX Еррнгсоюзни конференце резолюцеш тІа къаьстта белгалдаьккхад, цу тайпара дола кхоачамбоацараш цІендаь дІадаха дезалга. ТІаккха мара таро хургьяц перестройка лерттІа чакхъяккха, хьалхашка латта декхараш дизза кхоачашде, наьха вахар, таро, хьал тоаде, цар чоалхане хьашташ Іалашде.

Тахан хІара коллектива, хІара сага керттера декхар — шоай балхашта толам болаш ер шу а еррига пятилетка а чакхъяккхар, перестройка, демократи, гласность дІахо дІакІоаргъяр, чІоагІъяр. Цунна тІадерзадаь хила деза массайолча партийни, советски, комсомольски, профсоюзни организацей низаш. Ишта лоархІаме да дІахойодача хана парте дІа ма дехара нравственни болх тоабар, дисциплина а порядок а чІоагІъяр, корта бохабу малараш меларашцара, дисциплина, телхаерашцара, даьсса хабараш дувцарашцара, бюрократашцара къовсам чІоагІбелга.

Шийна тІадилла гІулакх «тІах» аьнна кхоачашде гІертар, бехкагІа кхераш, инициатива йолаш хилар — из да тахан вайна эгтара чІоагІагІа, эшаш дар а перестройка дІадехар а.

Кремле хинна торжественни собрани

ТкъоалагІча бІаьшерен байракх хинна латт Сийлахь-боккхача Октябра идеяши гІулакхаши. Сийлахь - воккхача Ленина васкеташа деташ айду тахан вай обществе хулаш дола, ма дарра аьлча, революционни хувцамаш чакхдахаро. Коммунистически парте овлангара перестройка ю вахара еррнгача оагІонашта - экономически, политически, социальни яраштa, хаьдда юкъера дІадоах социалистически принципашцеи идеалашцеи тарлуш мелдоацар. Цу балха керда низ бола импульс елар XIX Еррнгсоюзни партийни конференце.

Съездий Кремлевски Дворец. 5 ноябре укхаза баьхкабар Москван предприятей производстве хьалхалаттараши новатораши, парте, тІема, къахьегама ветеранаш, Іилмаи культураи деятелаш, Советски Эскареи ТІема-Форда Флотеи бІухой, Подмосковьера къахьегамхой. Укхаза хилар Сийлахь - йоккхача Октябрьски социалистически революце 71 шу дизара хетаяь город Москван къахьегамхой викалийн Московски гарнизона бІухойи торжественни заседани.

ТІоараш а тохаш заседане хиннараша тІанийцар новкъостий М. С. Горбачев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, В. А. Медведев, Н. И. Рыжков, Н. Н. Слюньков, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, А. П. Бирюкова, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Ю. Д. Маслюков, Г. П. Разумовский, Н. В. Талызин, Д. Т. Язов, О. Д. Бакланов.

Зале ба доазол арахьара хьаьший, кхыча мехкий дипломаташ.

Торжественни заседани хьайийллар КПСС ЦК Политбюро члена, КПСС МГК хьалхарча секретара Л. Н. Зайкова.

Советски Союза Гимн ек.

«ДІадоаржаде социализма хІама хьакхоллаш дола низаш» яха доклад йир КПСС ЦК Политбюро члена, КПСС ЦК секретара Н. Н. Слюнькова. ЧІоаггІа теркам тІабахийта докладага ла а дийгІар тІоараш детташ из юкъагІ а яьхар.

Торжественни заседани чакхйоал. Зала чу дек «Интернационал».

Цул тІехьагІа оттадир цІейна хетадаь концерт. Цига бар Коммунистически партеи Советски паччахьалкхени кулгалхой.

* * *

Сийлахь-йоккхача Октябрски социалистически революце 71 шу дизара хетаяь торжественни собранеш хилар ишта союзни республикай столицашка, мехка кхыча городашка.

(ТАСС).

КАРТОЕВ Йоакъап

Октябрь

Херцар лоамаш, дорха
увгІар Тийрк.
Яьа сискал йоацаш делхар
бийрг.
Лоал ца дезаш, лехаш
паргІато,
ДегІах хьерчаш шийла
сагото.
Дахар са къам мискача
хьале:
Цунна гацар ираз, гІозале...
Лаьтта хезар революцен оаз,
Цо Дай - мехка ера дегагІоз.

Баьлар ала, сегар сийрда
тІоа —
Халкъо бе еллар историен
соа.
Гуйран бетта Лоаме бера
хоам:
«Керда вахар, вошал,
цхьоагІо, тоам!».
О, ма къаьга дар Октябра
лир,
Цо хьалдарий Іаьдал
дожадир...
ХІанз са мехка да —
къахьегамхо,
Сийлахь парти я цун
кулгалхо.
— Са лоамашка бе-бе
къамаш дах —
Барт цаІ болаш, цхьа дезал
мо дах.
Лаьттан букъ тІа вай цІе
байракх леп —
Даьхенга товш да
цун гІов — кеп.
Октябрь, хьо кхоанен къулба
да,
Халкъанна ший са мо эшаш
ба,
Аз, Октябрь, хьона ловцаш
доах:
«Бахалба хьо!» — дего даим
йоах...
Херцар лоамаш, дорха
увгІар Тийрк,
Яьа сискал йоацаш делхар
бийрг.
Лоал ца дезаш, лехаш
паргІато,
ДегІах хьерчаш йоккха сагото
Дахар са къам мискача
хьале:
Гацар цунна ираз, гІозале.

ЦІЕЙНА ХЕТАЯЬ ГРОЗНЕ ХИННА СОБРАНИ

Укх шера 4 ноябре Грозне М. Ю. Лермонтова цІерагІча театре хилар Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 71 шу дизара хетаяь торжественни собрани.

Собране президиуме ба КПСС обкомеи Грозненски горкомеи бюро членаш, республика а Грознен а кхыбола кулгалхой. Укхаза ба парте, тІема, къахьегама ветеранаш, производстве хьалхалаттараш, Іилмаи культураи деятелаш.

Собрани хьайийллар КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара В. А. Куценкос.

Сийлахь - йоккхача Октябрьски социалистически революце 71 шу дизарах йола доклад йир КПСС обкома секретара С. М. Бекова.

Торжественни собране хиннарашта гойтар Ю. М. Лермонтова цІерагІча театра «Хьамсара нус» яха спектакль.

Хьона, Даьхе,—къахьегама совгІаташ

Доккхийча толамашца накъаьлхкай Сийлахь-боккхача Октябра республикера дуккха а къахьегама коллективаш. Цох тамаш елга а дац: мехка хулаш латтача кІоаргача хувцамаша айдаьд цар хьинар.

ХАНАЛ ХЬАЛХА

Чакхбаьннача итт бетта итогаш яьчул тІехьагІа деташ айденна бар Гудермессерча медицински инструменташ еча завода къахьегамхой. Дерригача технико-экономически хьокхамегІа планаш кхоачашъе а тІеххоачашъе а аьттув баьннаб цар. Масала, товарни продукци арахецара боарам 102,5 процент ба, 106 процент лакхъеннай къахьегама овсарле. Дезткъа эзар сом совгІа ба предприяте цу юкъа баь цІена пайда. Цул совгІа 25 эзар киловат сахьат электроэнерги кхоьий укхаза, 250 тонн тиша аьшк гулдаьд.

Къаьстта хьинаре къахьегаш я заводе Орцуев Асланбек, Кобелев Вячеслав, Алиева Аминат керте латта комплексни хозрасчетни бригадаш. Шоай декхараш 110 — 115 процент кхоачашду цар.

БІАЬ ЭЗАР ТОНН

Шалински района шекара свеклай кхаш леладерий эггара бочагІйола уйла я цхьан шера 100 эзар тонн из продукци паччахьалкхенга йохкар. Массехк шу хьалха цу боарамга дІагІертабар уж, цхьабакъда, аьттув баланзар.

Укх шера кхашка кхеьча свеклай хьувкъамга хьежача, догдаха йиш йолаш ба шаьлахой шоай уйла кхоачашхиларга. Свеклаш дика а йиза а я. Къаьстта хьинаре къахьийгад «Шалинский» совхоза къахьегамхоша. КхоалагІа дакъа а свеклаш чуийца баьннабацар уж шера планал лоархІабаьча хана.

Свеклаш укхаза дІайийннай 700 гектара тІа. Царех дикка дукхагІъяраш тхо цига хиннача дийнахьа чуерзаяь яьннаяр. План 16800 тонн йолаш заводе дІадахьийтадар 23000 тонн совгІа «мерза овлаш».

КІезигагІа яле а планал совгІа 10 эзар тонн шекара свеклаш паччахьалкхенга йохка лаьрхІа ба совхоза кхаш леладераш. ХьагучогІа, из де цар низ а тоъаргба.

ХЬИНАРЕ КЪАХЬЕГ

— Октябра цІейна дика накъабаьхкаб Малгобекски района «Алханчуртский» совхоза хьайбаш леладераш, — аьлар пу боахама керттерча экономиста Чапанов Сале. — Къаьстта толамаш даьхад цар паччахьалкхенга дулх дохкача даькъе.

Укх шера алханчуртцаша дохка лийрхІар 370 тонн дулх дар. Шоай таронашка хьежа а хьежа, из задани 7 ноябрь хьатІакхачале кхоачашъе дош делар цар. Хьалхарча кхаь квартала итогаш еча хана гучадаьлар дІачуденнар 550 тонн дулх долга. Укх деношка кхы 10 тонн ІотІакхийттай цунна.

Во лелац гІулакхаш паччахьалкхенга шура йохкача а. Шера планагІа йоагІар 620 тонн йолаш, хІанзле а 580 тонн дІачуеннай из.

Хьайбай продукци йоаккхачеи из паччахьалкхенга йохкачеи дикагІча оагІорахьа белгалбаьннаб доярк аш Албакова Тамара, Исратова Роза, Гачаева Марина, бежа Іу Гачаев ГІайтак, арендагІа леладе зІамига бежанаш дІанийца С. Евлоев.

ТІЕХХОАШДАЬД ДЕКХАРАШ

Нохч - ГІалгІачен мехкдаьттахошеи газовикашеи доккхий толамаш даьхад укх тІеххьарча хана. Карарча шера хьалхарча итт бетта планал совгІа цар даьккхад 94100 тонн мехкдаьттеи 114,3 миллион кубически метр гази.

Тахан хІара промышленни организаце перестройкана юкъехьош дола дакъа эггара хьалха белгалдоалл цо арахецача товарни продукце боарамга хьежжа. Укх шера хьалхарча кхаь кварталагІа «Грознефть» объединене предприятешеи организацешеи арахийца планал совгІа йола пордукци 7713 эзар сома мабха я. Цул совгІа лийрхІачул 14 скважина дукхагІа эксплуатаце дІаеннай цар. бІарчча хьанийцача балхах дІадодар 6 миллион совгІа сома кІезигдаьд.

Боккха теркам тІабохийт укхаза халкъа эша товараш хьадара. Планал совгІа уж арахийцад 6 эзар сома маьха, бІаь эзар сома наха гІулакхаш а даьд.

Къаьстта дика лел гІулакхаш Тюменски областе болх беш болча вай республикерча мехкдаьттахой, бурув деттарий, газовикий. Масала, В. Колпиковен, М. Красновен кулгалдеча бурув деттара бригада коллективаша ханал хьалха кхоачашъяьй кхоалагІча квартала планаш. Цхьайтта эзар метр гаргга кІоарга бурув техад цар. Декхарех лоархІаьый кхы а вай республикера пхи бригада.

Пятилетка диълагІча шера чотагІа болх беш я Старогрозненски УБР А. Гусевен, А. Куприяновен, Горячеводски УБР А. Дроворубова, Л. Юсупова, А. Кагерманова, А. Керимова кулгалду буровой бригадаш, кхыяраш.

М. МАЖИТОВ.

ДОШ — АЬННАЧА

Карарча пятилетке цхьанна шера ца хиннача тайпара дика къахьегаш хьабоагІа тха совхоза хьайбаш леладераш. Сийлахь-боккхача Октябра 71 шу дизара сийна яьржача социалистически яхье дакъа лоацаш, цар дош деннадар паччахьалкхенна шура дІаялара укх шерара план ноябрь болалуш кхоачашъе.

ЛаьрхІар тІеххоачашдир. Таханарча дийнахьа 557 тонн совгІа дІаеннай шура, шера план 520 тонн йолаш.

Уж толамаш дахийтараш ба эггара хьалха доярк аш Исраилова Дагман, Чермоева Макка, Истамбулова Марем, Иножаева Люба, Барингова Тамара, Балиева Кульса, Лечиева Роза. Царех хІараяр тІадоагІача шера март бетта чотагІа болх беш я.

Тхо доккхий деш кхы а цхьа хІама да. Масана дІабахача итт бетта хІара кхоабача Іаттагара 2390 килограмм шура яьккхай тха хьайбаш леладераша. Из хул шера планагІа йоагІачул 390 килограмм, соахка итт бетта хинначул 194 килограмм дукхагІа.

К. ГИНАЗОЕ
Надтеречни района «Братский» совхоза директор.

СССР ОБОРОНА МИНИСТРА ПРИКАЗ

1988 ш. 7 ноябрь № 365 г. Москва

Новкъостий салтийи матросаши, сержанташи старшинаши, прапорщикаши мичманаши, эпсараш, инаралаши адмиралаши, граждански а Сийлахь - боккхача Даймехка а тІемайи СССР Герзаща кийчдаьча Низийи ветеранаш!

Тахан советски халкъо, Эскареи Флотеи бІухоша, социалистически вежарашха йолча паччахьалкхений къахьегамхоша, еррнгача прогрессивни адамлено торжественно дезду общественни дегІаахара керда зама дІайолаяь йолча Сийлахь - йоккхача Октябрьски социалистически революце 71 шу дизар.

Октябра исторически коталю яьккхачул тІехьагІа са ца кходеш советски наьха дуккхача тІехьенаша къахьегар бахьан долаш чІоагІа лард еллай вай общество дІахо дегІайоалаяра.

Сийлахь - боккхача Октябра гІулакх парте XXVII съездеи КПСС XIX Еррнгсоюзни конференцеи решенешка хьежжа чакхдоахаш долча таханарча революционни хувцамашка дІахододаш да. Перестройка еча хана тоалу обществера морально-политически климат, лакхлу болхлой класса, ахархой, интеллигенце творчески хьинар. Мехка экономически тоаяра процесс белгалъяь планаш практически кхоачашъяра этапачу еннай.

Дунен халкъашта юкъера проблемаш къоасъяра парте кийчдаь керда наькъаш динамично а тІатеІІа а чакхдахаро хьахулийт кхохкам мелбара, Малхбоаленнен Малхбузеннеи юкъера контакташ массе оагІорахьара шеръяра, герзаш Іоаделга юхатохара, тІема кийчонга дІадодар кІезигдара, регионални конфликташ дІаяхара дола дика хьалаш.

Цхьабакъда, тІеххьарча шерашка тІема кхерам юхататта тарденнадале а цун кхерам цІенбенна дІабаланза ба, хІанз а йолаш яц дІайолаяь позитивни процессаш юхаерзийтаргйоаца гарантеш. Цу хьалашка Советски Союзо мел эшар ду вай паччахьалкхеннеи цун союзникаштеи оборонительни доктринага хьежжа тешшаме кхерамзле хургйола гаранти хьаяра.

СССР Герзаща кийчдаьча Низаша вежарашха долча социалистически мехкий эскарашца цхьан мугІаре а латташ. Даьхенна хьалхашкара шоай деза декхар кхоачашду, тешшаме лорабу советски халкъа маьрша къахьегами социализма коталои. Советски Эскареи ТІема Форда Флотеи, бІарччача вай мехка а санна, кІоарглуш йоагІа перестройка процесс, лакхлуш йоагІа тІемеи политически кийчо, дисциплина, организованность, уставни порядок дІахо чІоагІъяра дола гІулакхаш чакхдоах.

Новкъостий бІухойи СССР Герзаща кийчдаьча Низий ветеранаши!

Аз даькъала дувц шо Сийлахь - боккхача Октябра дезача цІейца!

СССР Герзаща кийчдаьча Низий бІухоша хІанзара герзи тІема техникаи караерзаеча, тІема говзала боарам лакхбеча, бІухой дисциплина чІоагІъеча, тІемахой службаи вахареи еррига оагІонаш кердайоахача дІахо толамаш дахар лов сона!

СССР Герзаща кийчдаьча Низий ветеранаш могашмаьрша хилар, дукха еза Даьхе бахьан долаш беча балха тІехь доккхий толамаш доахаш хилар лов сона.

Сийлахь - йоккхача Октябрьски социалистически революце 71 шу дизар белгалдаккхара **приказ лу аз:**

Тахан, 1988 шера 7 ноябре, моттигерча ханах 21 сахьат даьлча, вай Даьхен столице турпал-городе Москве, союзни республикай столицашка, турпалаш-городашка Ленинграде, Волгограде, Одессе, Севастополе, Новороссийске, Керче, Туле, Смоленске, Мурманске, турпала-крепосте Бресте, хІаьта ишта городашка Калининграде, Львове, Ростов-на-Дону, Куйбышеве, Свердловске, Новосибирске, Чите, Хабаровске, Владивостоке, Североморске артиллерийски залпагІа ткъаь иттаза цІейна хетаяь артиллерийски салют ле.

Тешаш ва со Эскареи Флотеи бІухой — советски халкъа тешаме къонгаш дІахо йодача хана а кІаьд ца луш тІема кийчои бІухочун говзали эргайоаккхаш тоаеш, дисциплинеи организованности, Сийлахь - боккхача Октябра карагІдаьннар фийла лорадеш латташ хургхиларах.

СССР оборона министр
Эскара инарал
Д. ЯЗОВ.

Октябра мух

Центре котъьлчина Сийлахь-боккха Октябрьски социалистически революци берригача мехкахь сиха дIаяьржа йолаелар. Цун цIена мух Терски областе, къаьстта а, Нохч-ГIалгIайчене а кхаьчар.

Революци котъьлначул шоллагIча дийнахь, 26 октябре, Грозненски Совето тIаийцар мехкахь Iаьдал Советашка кхачар могадеш йола резолюци. Иштта резолюци тIаийцар 4 ноябре Владикавказски Совето а. Уж хьаллар пролетариато а дукхахIолча военни гарнизонаш а. Цуна тIехьа дIаболабелар крае Советий Iаьдал чIоагIдара тIехьара боккха къовсам.

Тийрка тIарча контрреволюце вIашагIтехар ший низ Iаьдал революцех схьа даккха. Советашта духьал хьаьдар буржуазни гражданаьски исполнительни комитеташ, казакий эскар, Кавказа лоамарой Союз. Революцица духьал къовсам болабелар Союзе вIашагIхийттабар казакаштеи лоамароштеи юкъера [illegible]. 1917 шера декабре вIашагIтоаьна Терско-Дагестански правительство. Революце духьала къовсаме дIадоладир массаш дезадена дола гIулакх — къамашта юкъера моастагIа хьалхьоадалар. Из шу бел дов довлийта казакашта нохчашта-гIалгIаштеи юкъе.

Контрреволюце дерхьар гуьадоалла боккха болх бир С. М. Киров, С. Буачидзе, Н. Ф. Гикало, Г. К. Орджоникидзе, [illegible], Е. Нагий, К. Н. Гумбишвили, Д. Г. Хохлов, Я. В. Мальцев, кхыбараш юкъе болча Грозненски партийни организаце. Революце гIулакх дIадовзийташ кхетама болх бир цар промыслай, заводий болхлошта, станицайи юртийи къахьегамхошта юкъе.

Большевикий декхараш дувцаш Грозненски военно-революционни комитета председатела яздаьд: «Грозне болхлой классо, коммунистически организацеша шоай декхар лерхIар тайп-тайпарча къамех бола нах бахача областе барт тоабарах, къамашта юкъе тIом ца хьоабайтарах, къамашта юкъе цхьацца йолча моттиге хьайна довнаш дIадахарах, лоамароштеи казакаштеи юкъе цхьоагIо хилийтара болхлой класс оарцагIъяккхарах, Советий Iаьдал оттадарах».

Тийркаца, цунца цхьана Нохч-ГIалгIайчене а Советий Iаьдал котдаккхара геттара боккха лоархIам болаш хилар къаман деша хьакъехьа партеи правительствоси яь решенеш, В. И. Ленина статьяш, къамаьлаш, докладаш кепатеха араяхар.

Большевикаш дукхагIа кот ме бовл, нах революцена дукхагIа тIехьа ме бовл крае Советий Iаьдал ца оттийта чIоагIагIа хьовзар казакий-лоамарой контрреволюци. Бакъда, контрреволюце лийрхIараш кхоачашхиланзар.

Городе Моздоке 1918 шера 25 январе хинна Тийркацарча халкъий съезд чакхъяьлар Тийркацарча дерригача халкъий доттагIали вошали хилара тIехь. С. М. Кировеи С. Буачидзеи кулгал а деш, большевикаша тIагIертта баьча балхах хьахиннар дар из.

Съездо Терски Халкъа Совет хержар Ю. Г. Пашковский керте а волаш, Тийркацарча халкъий шоалагIа йола съезд гулъе решени а йир.

Из хилар городе Пятигорске 1918 шера 16 феврале. Цига дакъа лоацаш яр Нохчийчени ГIалгIайчени делегацеш, А. Шерипови Г. Ахриеви керте а латташ. Съездо къоастадир лаьттах, дола дош, Тийрка тIа Советий Iаьдал чIагIделла а кхайкадер.

1918 шера Советий Iаьдал чIоагIдеш маьрша вахар хкеллаш хIама дир. Бакъда, маьрша ха йаьхха хилазар. Германо-турецки хьерам тIаэттар. Интервенташа чIоагIа новкъостал дора Т. Чермоев керте латтача буржуазно-националистически лоамарой правительствас. Меньшевикаша хьалла а лоацаш, Тифлисе дIачIоагIденнача [illegible] Кавказ [illegible] Россех хьа а къаст[illegible], аьлча.

Тийрка халкъий кхоалагIа съезд хул Грозне 1918 шера 22 мера 29 майта кхачалла. [illegible] Советий Iаьдал [illegible] А. Шерипова аьлар: «Тхона гура хIанз турецки ориентацена тIехьалаьттачар [illegible]. Хоедла шоана, нохчий гражданаша, тхо беррига цхьана Советий Iаьдал лораде гIорда...».

Советий Iаьдал лораде чIоагIло из гIуллакх кхыча дIахьакхадир гIалгIай фракцие вице а: «Тхо, гIалгIай, Советий Iаьдала тIехьа гIорда, цо тхоашна [illegible], чаккдаллача из лора а дергда», аьлар Мурзабекова.

Областа гIема низаш хьала дола гIулакхаш де соцам бир съездо. ХьатIайоагIача контрреволюцена духьаларча къовсаме къахьегамхой вIашагIтохараи Советий Iаьдал чIоагIдараи боккха лоархIам болаш хилар цун решенеш.

Арахьара контрреволюцеи гIатт хьалкъайра чура яр а. Цун кхуврч а хинна дIаэттар Моздок. Цига полковник Г. Бичерахов керте а волаш 1918 шера июне Советий Iаьдала духьал мятеж хьоаю кIайча казакаша. Из сиха дIаяьржар хIама ца эшшаш еррига Терски областе. Мятежникаша шоай керттера низ тIабохийт края пролетарски центраш — Грознеи Владикавказаи.

Революционни низаш оарцагIдаха дезаш хьал цIенхаштта эттадар. ХIаьта РКП(б) ЦК-ас вайт Россе Къулбехьен чрезвычайни комиссар Г. К. Орджоникидзе. 1918 шера 11 июле Владикавказе кхоач из. Тийрка оборона вIашагIтоха а волалу Мочкхий-юрта вIашагIйол оборона штаб. Цун начальник хул Тонгиев СаIид. ГIалгIайченерча дерригача герзашцарча низий командующелла хьожаву Саутиев Муса.

Терски областе машар меттаоттабара хетабаь бар Владикавказе 23 июле хьайийллача Тийрка халкъий IV съезда болх. Цун балха юкъе дакъа лоацаш хилар РСФСР Совнаркома викал А. Г. Шляпников, парте Кавказски краевой комитета членаш Ф. Е. Махарадзе, С. И. Кавтарадзе, А. М. Назаретян.

Съезде кхайкарал дир наказашка машар бе аьнна, Из предложени тIа ца эцарал совгIа, цар тIом сихбир. 5—6 августа бийсан полковникаш Бичерахов, Соколов, Беликов керте а болаш, кIайказакаш Владикавказа чухьийлхар. 11 дийнахьа города улицашка чIоагIа а къиза а тIом лаьттар. 18 августа Курскии Молоканскии слободкай болхлоша, цIеэскархоша, Х. Орцхановн, З. Янди[illegible] командираш болча гIалгIай къахьегамхой отрядаша, хIираша - кермен-сташа, А. Гегечкори керте латтача гуржий отрядо, М. Левандовски керте волча грозненски болхлой отрядо. Тау Ти-сан командир волча къайсин бIухоша боахаба, Владикавказера арахьайсар кIайказакаш.

Терека халкъий 5-ча съезде ше къамаьл деш Г. К. Орджоникидзе цу хьакъехь аьлар: «4-гIа съезд чакхйоаллача хана, вай дерригена а эша цхьа чо мара ца бисса, момент дара йоагIа [illegible]. Тешам боацаш, вайна нах тIехьа бу боален, вайта унзаро къхьеш хьа яр из. Советий Iаьдал цхьаьа дисача цу моменте зIамига гIалгIай къам дерригача а Советий Iаьдала тIаэттар. Вай дIахоамхелаш мишта хургьа це ховча хана, юхатIехьашкахьа хьожаш, вайна тIехьа гIалгIай къам мара даланзар».

Тийрка дерригача халкъий низаша йохаийр Владикавказера бичераховски контрреволюци.

Владикавказах латача хинна Грозне а летар бичераховцаш: 1918 шера 11 августе дIаболабелар цигара тIом, 60 дийнахьа бIаьх а белар. Цу тIа бIухоша дукха доал денаш дола гIулакхаш. Цу тIем тIа ЦIеэсхархоштеи грозненски болхлоштеи цхьана Грозне Советий Iаьдал лорадеш хилар А. Шерипов керте латта нохчий отрядаш, А. Дьяков командир волча казакий ЦIе Эскари. Эгара къайгIа керте хилар Грановки улицашка тIом вокзале.

Грозный лораеш хиннача дукхачар цIенкха а доврга дола сий даьккхар. Царех ва Павел Мусоров, Николай Зайцев, Василий Бутенко, медсестра Арсанова ПаьтIамат, Кагерманов Габа, Довлиев Хату, Яшуркаев Чада, кхыбараш.

Города оборонана кулгалдеш вар Н. Ф. Гикало. ХIаьта повстанческий эскара штаба начальник Дудаев Султан. МоастагIа вохавелга вIаштIехьдоаккхаш доккха новкъостал дир Г. К. Орджоникидзеи терски большевикашеи. БIаь дийнахьа лаьтта тIом эггара мехьар баьннача хана Грозне кхаьчар Г. К. Орджоникидзеи областа военни комиссар М. Левандовскийи. Бичераховцаш бохабара план оттаеча дакъа лаьцар цар.

9 ноябре эггара чIоагIагIа вIашдухьал айттар революционни низаши кIайказакаши. Революце бIухоша майра тIом беш тIехьашка баьхар моастагIий, хкерабенна герз, тIема кхоачамаш, йоккхий топаш, бронепоездаш юташ байдар. Бичерахов Лазара (Бичерахов Георге воша) команда а еш йолча отрядах дIакхета Петровске (хIанзарча Махачкале) кхача уж гIертилга дохадир дуьхьал даьннача нохчий ЦIеча Эскаро. Доккха новкъостал дир цига гIалгIай отрядаша.

1918 шера 12 ноябре геттара йохайир кIайча казакий бандаш. Бичераховцаш бохабаро дIайолайир еррига Терски областера уж беррига эшабара юхь.

Терски областе бичераховцаш эшабар большевикий тIема-политически йоккха котало яр. Из тIом латташ чIоагIлора наьха сакхетам, болхлой класса ахархошцара, къеча казакий лоамарошцара - къахьегамхошцара цхьоагIо, Тийркацарча халкъий доттагIал...

Советий Iаьдала 71 шу дизара Нохч-ГIалгIайчен халкъаш накъадолх перестройка идеяша, социализм хьалъяра ленински идеяша дог гIоэдаьккха.

З. ГОЙГОВА,
Л. Н. Толстой цIерагIча Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университета профессор.

Укх сурта тIера нах каст-каста го йиш я Назрановски района «Назрановский» совхоза центральни хьатта. Дукха шераш дIаденнад цар укхаза къахьегаш. ХIанз хьажкIаш чуэцача хана къаьстта дукха болх бе безаш хул сварщика Плиев Муьхьмада, комбайнера Килоев Бахьауддина, хьажкIаш йокъаеш йолча установка керттерча слесара Нальгиев Хьасана. Шоашта хьалхашка латтача декхарех дика лоархIабу уж.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) М. Плиев, Б. Килоев, Х. Нальгиев.

С. ХУГАЕВА сурт.

Вицлургвац турпал

Бирса дIадоладелар мехка кхарарча бIаьшеран ткъестлагIа шу. Къулбехьенгара наступлени е болабелар паччахьа инарала Деникина кулгалдеш хинна Антанта аргIанара бIу. Мел эшачунца дика Iалашдаь эскар кхаьчар гIалгIай лаьтта. ТIом а ца беш, шоаш юрташка гIолла чакхбовлийтар дIадехаш инарала яйтача ультиматума «ак» аьлар гIалгIай къахьегамхоша, моастагIчоа духьалъэттар герз кхосса могаш мел вола саг. Цар мугIарашка вар СурхотIа вахаш хинна Нальгиев Мандре а.

Шовзткъеи иттлагIа шу доладеннадар цун цу хана. Юрта чубеннача деникинцаша йийттача йоккхийча топаша дукха цIенош дохадаьдар, цхьадараш доагаш а латтар. Сатийна йолаш санна хеталора юрта, хIана аьлча, лоамашка улача Галашке, Алхасте, Оалкаме, Мужеча дIабахабар боккхий нах, истий, бераш. Майрра гIа боахаш, доханза дисача цIеношка чулелхаш, наьха йисача хьамаех каетташ гIаьрал леладора деникинцаша. Юрт йоаккхаш хиннача карательни отряда кулгалдеш вар Заболуев. ЦIаьхха ювла яьлар топ. Вежар цхьа салте, шоллагIвар, кхоалагIвар... Шоашта дов мичахьара ду ца ховш хинна деникинцаш хьулабелар, хьалха санна кура-сонта лела бахьацар уж юрта гIолла, хIана аьлча кIеззига-мукъа лоралуш ца хиннар вожавора мичахьара бенаб ца ховш кхийттача пхово. Дикка ха яьлар цу тайпара хьал юрта латташ. МоастагIчоа ходелар шоашта духьала дов деш вар цхьа саг мара воацилга. Кхы цунна де хIама а доацаш, эгIазбахача, дорхбеннача деникинцаша юха а йоккхий топаш йийттар юрта. Цу ханна йийра, Мандречоа гIо деш хинна цун нана Миэ.

Нана йийначул тIехьагIа кхы чIоагIагIа бирсвелар Мандре, юрта гIолла го тувсаш миI-миIинге ший аьттув ма боалла легабора цо кIайгвардейцаш, царгарча патронашца шийна Iалашо а еш.

ВIалла шоай аьттув ца баьлча, турпал волча парламентер вахийта лаьрхIар кIайчар, дов соцаде, юртара дIагIо, аьнна. Мандречун коа дIатIавугача тIаь юкъе кхаьчача хана яьлар топ. КIай байракхилг бера кхесса дIа а йодаш, вежар парламентералла вайта поручик. Цунца дукха дувца лаьрхIа вацар М. Нальгиев. Цунна го бе гIерташ, кIийленаш а еш, топаш етташ, кхыйола киловзалаш еш дукха хьийзар моастагIий. Бакъда, цох хьахулаш цхьаккха хIама дацар — дийнахьа а бийсан а тIехь ювлар цун топ, цхьаннена тIехьа шоллагIвар а вувш, легабора Мандре ший топа хьежорга чу ниийсбенна деникинцаш, вийнача поручикагара хьайица тепча ший хьаьнтIа лелайора партизана, мичча хана хьаяккха йиш йолаш.

КIезиг - дукха дов дижачул тIехьагIа го баьккха ший наьна каша дIатIавахавар Мандре. Цунна гаьна доаццаш латтар Нальгиев Салама цIа. Цу хана дика лоархIаш а дар из. Коа хьачубаьннача разведке байтача салташта бIаргаяйра мерче коч тIа а йийха цIен наIарашка ягIа цхьа йоккха саг. Из яр Салама нана ГаьнжалгIаз. МоастагIий, укх цIагIа-м чудоврдац шо, яхаш сайна, бе шалта а елла ягIар из. Укхо-м фу дергдар, аьнна хийтта хургдар салташта, цу духьа цунга йист ца а хулаш, цIагIа чубаха белар уж. Iохайна яьгIача йоккхача саго цIаьхха лостаяь шалта техар салтечоа, ворагIа кхийтар из. Яьлар цхьатарра массехк топ. Ежар ГаьнжалгIаз. «Гоавараш» — дар багара цун тIеххьара даьнна дош. Из сурт бIаргадайнача Мандречун топ яьлар. Вежар цаI, шоллагIвар, тIаккха кхоалагIвар. Ваьн-ваьннар кIалхарвоалаш байдда дIабахар моастагIий. Дукха ца говш, шийна духьала дов доладергдолга дика кхета а деш, из дIайолла ше кхоавергвоацилга ховш волча Мандречо атта сага корорг доацчача моттиге дIалочкъадир ГаьнжалгIаза дакъа. Ший ханнахьа даь хIама а дар из, хIана аьлча дукха ца говш Салама цIеношта йоккхий топаш етта йолайир деникинцаша, лаьттаца из моттиг дIашаьръеш. Кхы а чIоагIагIа бирсадаьлар партизана майра дог. Цхьабакъда, цIе жIарг тIалатта фургон хьа а йоалаяь, ше боабаьча салтий декъаш цунна тIадотта кIайбараш болабелча царна новкъарле яцар Мандре, цо уж боабора тIемаца шийна духьалбоагIача хана е доханза дисача цIеношкара наьха поартал арайоахаш цар йовсарал леладеча хана.

Иштта лира тIом беш нийс дии бийсеи даьккхар турпалхочо, цул тIехьагIа Орцханов Хизар хьалха а волаш СурхотIа кхаьчача цIе отрядо лаьхкар деникинцаш.

Геттара безаме, дог гIоздоалаш хилар Хизареи Мандречуни вIашагIкхетар. Цун отрядацара хIаравар ловш вар турпалхочун кулг лаца, цунга дIайха дош ала.

Дукха ха ялалехьа цIабаьхкар кхыча юрташка дIабаха хинна нах. Наггахьа мара цIа дацар юрта таьзет па латташ. Кастлашха СурхотIа вера В. И. Ленина Къулбаседа Кавказе вайта вола Россе Къулбехьен чрезвычайни комиссар Г. К. Орджоникидзе. ВоаггIаше а ший новкъосташца цхьана Нальгиев Мандречун коа вера из. Сел дукха ха а яцар уж вIаши бIаргабайна. ТIеххьара цар къамаьл хиннадар Владикавказе кIай казакий мятеж айенначул тIехьагIа царех къайлавоаккхаш С. Орджоникидзеи цун сесаги, ший цIагIа царга ди-бийса а даккхийта, лоамашка гIолла ГуржегIа но дIабигача хана. ЧIоагIа верат дир шия доттагIчо, вIаши мархIа а лийлха. Цул тIехьагIа Мандречоа доккха баркал аьлар Сергос, цун къонахчал хеста а деш.

1928 шера февраль бетта Москве дIа а вийха, Мандречоа лу Сийлен грамота, тIабувха вайнаьха барзкъий бизза гIирс: бустамаш доахка чокхий, палчакх, пезгаш, элтара кий, дошо сахьат. ХIаьта 1932 шера цунна еннай шоллагIйола Сийлен грамота а. Уж шаккхе а краеведчески музее дIачуенна я. Ше мел вахача хана хьаьнала къахьийгад Мандречо, лакха лоаттадаьд цIеча партизана сий.

СурхотIа юрта юкъе дагIа советски Iаьдал бахьан шоай синош дIаденнарий сийна оттадаь памятник, хIаьта Нальгиев Мандре цIи лелаеш я СурхотIарча юкъерча школа пионерски дружина.

Тахан вайна юкъе вац турпалхо. 1948 шера кхелхав из гаьннарча Казахстанерча городе Кокчетаве, бакъда, цун денал, къонахчал, сагал дIахьош ба хIанз юрта бахаш бола цун дезалий дезал, къона юртахой. Цхьабарий ноакхош тIа лепаш да Афганистане интернациональни декхар сийленца кхоачашдарах царна денна дола деза совгIаташ — тIема орденаши медалаши.

С.-Б. АУШЕВ.

Исторе овлаш

Массехк шу да из хIама нийсденна, цхьабакъда, хIанз а дика дагадоагIа из Карабулаке бахаш болча наха. Из дагаухаш цкъаза къамаьл деш багIача хана, наггаггахьа кортош эгаду станичникаша.

Ахкан дар санна дIайха денача цхьан гуйрийнарча дийнахьа наькъ тIара дом а гIеттабеш мехкдаьттахой поселке сихха чуера цхьа легковой машина. Нийсса урагIъяхача михашта юкъе латтача хозача цIенолгех цхьаннена уллув сецар из. Машина чура араваьлар дикка ха яха вола саг. ХьатIатехача хьацара тIадамаш юхь тIара дIа а доахаш, кIирвенна хьежар из нийсача мугIарех латтача цIеношка, цхьа хIама дагадоха гIерташ. ТIаккха шийца хьавеначча зIамсага кулг а лаьца, цхьан цIенна датIа а ваха, коа наIарах хIама техар. Хьаараяьннача фусамнаьнага — «бехк ма баккхалахь, со...» — мотт дIакорчалуш вацар Николай Степанович Козырев. Цхьаккха тайпара дIакхетае магацар цунна шийна духьалъена безаме фусамнана поселка цу сатийнача улица тIа гаьннарча Рио-де-Жанейрора ше воалаваь дола бахьан малагIа да.

— Ай, ара хIана латт вай, чудовла шо, — аьнна хьаьший чухьийхар фусамнанас, шийчарга дIакхайкар, — Михаил, Лида, вайцига хьаший баьхкаб.

Цхьа юкъ яьннача гIолла, листта яьннача комсашта кIала хоза шу а оттадаь фусамдаьцца цхьана Iохайша багIар Николай Степановичи цун воI Поли.

ЦIендаь Михаил Ивановича кара ягIар бархI шу даьнна виIий йоI Юля, цIагIа цхьацца кулг тохаш йоаллар цун сесаг Татьяна Андреевна. Хьаьшашка моаршал хьаьттар цIагIара хьаараяьннача Лидияс.

Шийга деча хаттараштa жоп луш вагIача Н. Козырева бIаргашта духьала латтар кховзткъа шу хьалха хинна станица, электрически сердал йоаца, демах хьалийзза йола, асфальт билланза йола цун улицаш. Цецваьнна шийна гонахьа хьежаш вар Поль а. Эрсий метта цхьа дош ца ховш вола из къамаьла юкъевоагIаш вацар. Арахьа яьгIа Пелагея а. дезала керттера фусамнана, хьатIаера хьаший болча.

Дуача хIамах камаьрша кийчдаьча истолага хьежаш вагIар хьаша. Къаьстта цун теркам тIаозаш яр хоза кийчъяь цIагIа ятта маьхк. Бицбеннабар цунна бокъонца болча эрсий кхачан чам. Мотт тоха ловра массадолчох, бакъда... дагалувцамаша дIалаьцаяр уйлаш.

— ТIаккха хIаьта дезалий дезал фу деш ба, хьа? — Iе ца луш хеттар Пелагеяс. МалагIа жоп лургда цу чоалхане доацача хаттара?

ДегайIовхал йоацаш даьккхад цо даьхенах къаьста ваьха къовзткъа шу, цхьаккха дегагIозале йоацаш дIаийхар уж шераш бразильски «ялсмале», халеи бIаьхеи хиннаб Даьхене из воалаваь никъ.

1920 шера кIайбарашкара цIечаргахьа воалаш, тIаккха юхаводаш, геттара тувлавенна ваьнна из меньшевистски ГуржегIа дIавода, унзара ха дIаяллалца сабардергда-кх, аьнна. ТIадувхар-кога дувхар, даьгара пхи тума ахча, наьнагара гIайба а баьккхе, да-нана, сесаг, воI шийна тIехьа а белхаш, дIанийккха къайлавоал Н. Козырев. ГуржегIара Турце кхоач из. Цигара Чехословаке. Цхьа юкъ йоаккх чешски цхьан дезале вахаш, цIен-наьна йоI Марина йовз. 1924 шера мар-сесаг хул царех, цIаверзарах кхы дувцилга дац. Цхьабакъда, укхаза а дукха говц из, цIагIа латта довнаш кIорда а дийя, вод цигара.

Дуне мел да го тувсаш лел массехк шера, дуккхача мехкашка гIолла чакхвоал, цхьаннахьа аьттув ца боалаш, хIана аьлча, капитала мехкашца керттера лоархI хьал рузкъа хилар. ХIаьта мотт ца ховча, ахча доацача сага цхьаккха вахара перспектива яц. ТIеххьара Бразиле кхоач Николай Степанович. Дукха хезадар цунна цу бIаьхийча мехках...

— ТIаккха хIаьта миштад цигара вахар, дукха деза дий? — аьле хоатт Михаил Ивановича.

Козырева дагалувц, духхьашха ше дIакхаьчача хана моцало кIалвитача, кIаьдвеннача шийна бокъонца ше «ялсмале» кхаьчав моттар, яхаш. Бакъда, дукха ца говш холу цунна цу Iалаьмате беркатеча лаьтта — миллиард саг кхаба йиш йолча лаьтта — миллионаш моцал хьогараш болча. Ше цига селлара дукха ха яьккхаяле а дIавеннавац из дувца меттаг дукха хиларга — укхаза наха шоайла дувц португальски, английски, испански, итальянски метташка. ХIаьта царех цаI мукъа мотт ховш ца хилча болх лаха атта дац. Наг-наггахьа даьккхачох вахаш ха яьккхай. Бетта кхоачар 150—160 крузейро, хIаьта кIеззига мукъа ваха йиш йолча квартирах 125 ма доаккхий... Укхаза дарегIа дар... тростниках даьккха къаракъ. Из мела а мелаш, шоай гIайгIа йицъялийта гIерт, из санна де доацаш бисараш. Ираз дола, хIанз цхьан истола тIа багIа ший соотечественникаш мишта дIакхетабергба ший дезала эрсий мотт ца Iомабара бахьанах, бакъдар аьлча царна-м из эшаш бац. ХIаьта дезала бераша гучахьа Iоттараш а еш, бегвоаж из Даймехках цо чIоаггIа сагото ярах. Цун дагара долчох дIакхета довш яц сесаг а. Мишта дIакхетабе беза фусамдай дуккхача шерашка кепигаш гулдеш, наьна лаьттанга «бехк ма баккха...» алар духьа Советски Союзе вара ахча хьавIашагIтеха хиларах... Атта дац из деррига.

— Укх кхорий чам баккхал, — халача уйлаех воаккх хьаша фусамнанас. Дог гIоздаьнна хьож хьаша цIеча бесса болча кхорашка, цецвоал: цу вай гаьн тIара-м бац уж? ВIаши дIа-юха хьож фусамдай: къаьнара кхор бокъабенна-м ший шу гаргга ха я, ха хиннаяц-кх из дIабаккха. ХIаьта воккха саг истола тIара хьалгIотт: «хьажа ловра сона цунга, мегаргдий?»

Къаьна га хIанз а листта гIа теха я, цхьабакъда, сом луш-м яц. «Шоаш дIаеггIача латт гаьнаш» — цун хьалхагIа уйла яьяцар цо. Уйланга ваха, цхьан хана ший дас дIабегIа къаьна кхор мархIа а белла, дикка ха яьккхар Н. Козырева. Шодаш доахкача кулгашца хьестар цо гаьна чкъор. Даь кхора овлашкара лаьтта целлофанови пакета чу диллар цо, ца соцаш бIаргех хий Iоухар.

Уллув елхаш латтар къаьна Пелагея а.

Бе-бе бар цар белхам. Пелагеяна дагадехадар гражданскии тIем тIа ший Андрей накъаваккхар, из цIавар. Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа из вахачул тIехьагIа дайтача «похоронкас» ший дохадаь дог. Атта мича дар цхьаннена дезал хьалхкебе, колхозе болх бе, боахам юхаметтаоттабе. Хьал а кхийна, мехка миI-мигIингашка дIа-са бахаб дезал, хIаьта мел доккха цIей хул уж берригаш а даьцIагIа вIашагIкхийтача. Вахарера атта боацача наькъ тIа тувлаеннаяц Пелагея, хIана аьлча массе хана цунна уллув хиннаб нах.

ХIаьта мел чIоагIа дог Iувжадора пхи миллион саг вахача Рио-де-Жанейрорча цхьан вахархочун, мел хала хетар цунна! Беша ена, цхьан метте ягIа сатувш йоаца, Юлька шерра бIаргаш а дийлла, цецъяьнна хьежаш латтар белхаш латтача шин къоаночунга, цар белхама бахьанах ца кхеташ.

ХьатIаэттар КозыревгIар цIабаха новкъабаьнна ди а. Эрсий лаьтта чудола пакет мархIа а боаллаш, воIо кулг лаьца машинагахьа дIавахар Николай Степанович. Ха хьатIаэттаяр «сэр Козырев» яхаш цунга йист хулача мехка дIавахара. ДIайолаелар машина. Цо айбаьча михо гIоттадир улица тIа илла IажагIденна гIа. Из санна ший Даьхенах, ший овлаех ваьккха юха а гаьннарча мехка дIавигар кхело Н. Козырев а.

Из истори хIанз а тIехь дагадоагIа Карабулаке. Бебе дагаух из станичникашта: цхьабараштa — дог а лазаш, вокхарна — цунах бехк а боаккхаш.

А. СИНЧИНОВ.

РЕПОРТАЖ

Барт болча — беркат

Геттара дика къахьег укх шера Надтеречни района «Надтеречный» совхоза Денисултанова Яхнитас кулгалдеча ферма коллективо. СССР Конституци тIанийцача денна толаме накъабахара района хьайбаш лелaдерашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг яьккхар а лаьрхIа, КПСС райкома, райисполкома, агропрома болхлой профкома, ВЛКСМ райкома карара кара тела цIе байракх а луш Сийлен улга тIа яьккхар из ферма. ДоагIаш даь сий а дар из. ХIана аьлча, нийс бетта план 410 тонн йолаш, паччахьалкхенна дIаелар 426,4 тонн шура, хIаьта дулх, планал дукхагIа 21 тонн йолаш, 96 тонн. Совхоза кулгалхой гIадбугаш кхы а цхьа хIама хилар. ХIара кхоабача Iаттагара соахка нийс бетта хинначул 112 килограмм дукхагIа шура яьккхар укх шера цхьоалагIа октябрь хьатIакхоачаш. Цул совгIа, хIара бIаь Iатта тIехьара 91 Iасилг хьакъоастадир ду юкъа. Шера план 510 тонн йолаш, дIабахача итт беттан ялх дийнахьен паччахьалкхенна 473,8 тонн шура дIаеннай цар. Шеко яц шера план а цхьайтта бетта кхоачашъергхиларх. Иштта хоам бир тхога КПСС Надтеречни райкоме. Цу ферме хилар тхо укх денош.

...Итт сахьат даьнна ха. Ферма коа наIарашка ха деш волча скотнико соцаю тха машин. Саг вохийт ферма заведующега кхайка.

Дукха ха ялалехьа тхона духьалйоагIа тIа кIай халат а дувхаш, юкъерча дегIара кхалсаг. Кхетаде хала дац из Денисултанова Яхнита йолга. Хьалха дийцадар тхога цун сурт-сибатах.

— Бехк ма баккхалаш, хьаьший. Хьайбашта хулаш дола лазараш, къаьстта хIанз гурахьа, чудар кхераме доландаь, ферме болх беш воаца саг чу ца вита тха къахьегамхой совето баь соцам ба. Из кхоачаш ца бича валац хаьхо а, — аьнна ферма цIеча уголоке чудут тхо Яхнитас.

Лостам болаш, цIена, йIайха я чухьа. Шин ваза чу хозача зизай курсаш латт. Сийлахь - боккхача Октябра цIейна хетаяьча Москва ЦIеча майдан тIа чакхйоаллача вай столица къахьегамхой демократега хьежаш массехк саг вагIа телевизора хьалхашка.

— Тхо Сийлахь - боккхача Октябра къахьегама вахте латт, — йоах Денисултановас. — Цудухьа демонстраце даха йиш йолаш дац. Цхьабакъда, тха дог-уйла цига дакъа лоацача мехка берригача къахьегамхошца я.

Ерригача фермо, хIара дояркас дийнахьа, бетта мел шура йоаккх, болх мишта бу хьахьокхаш йола графикаш, стендаш я цIеча уголоке. Царга хьежача кхоачам болаш да цу коллектива фу карагIдоал, болх мишта бу хара. Масала, хIанз дийнахьен буси хIара кхоабача Iаттагара 5,7 килограмм шура йоаккх, из я соахка укх хана йоаккхаш хинначул 400 грамм дукхагIа. Из кIезига я, аьнча цхьабараштa мотте уж харц ба.

Доярkaша хIара дийнахьа, бетта, шу доладеннача денз йоаккха шура дIаязъеш йолча графико хьахьокх, ферме яьржача социалистически яхье хьалха Абдуева IайнаI йолга. Итт беттан ялх дийнахьен хIара кхоабача Iаттагара 2655 килограмм шура яьккхай по. шера план 2100 килограмм йолаш.

Шера йола планаш тIеххкхоачашъяй хIанзле доярkaша Аслаханова ШемаIас, Абдулаева Зурас, Алероева Зинас, Урузбиева Меднас, Хасуева Меднас.

Графикашта цифраш мара мичай. Царга кхача, иштта хьаьнала болх бе малагIча гIулакхаша вIаштIехьдоалийт ха безам хилар тха.

— Подряд юкъе а йоалаеш ферме долчун, хьадечун дай шоаш хургдолаш гIулакх вIаштIехьдаккхарах фу хет шоана, аьнна, совхоза кулгалхоша хаттар дича, раьза да, аьнна жоп делар оаха: — йоах Яхнитас, — Цу хана денз цу хьисапе къахьегаш хьа а доагIа.

— Кхаш леладерий болх а дезала, арендни подрядагIа вIаштIехьбаьккхаб тха боахаме. Цудухьа тIеххьарча хана эшачул а кхыметтел дукхагIа Iалашду цар доакъар. ХIаьта совхозо шоашкара цун, хьоаналга хьежжа мара дIанийдеш доацандаь. доакъара дикала а дукхагIа йоакхо е баьннаб. Совхозагара оаха а, договора тIа белгалдаьккхача тайпара, доакъара единицашца лоархIаш мара хьайидац. Хьалха, масала, цхьа тонн аьлаца хила езар 450—500 доакъара единица. Цунах ах хилча а, кхы де хIама доацаш, хьаэцар оаха из тайпа доакъар. Вешта цу гIулакхо совхоза мара тхона зе а дацар. ХIана аьлча тарифага хьежжа алапи хьадала дезаш яр из, маша даккхарга дIадахийтар планал шозза, кхозза, кхы дукхагIа хилча а. ХIаьта хIанз из тайпа доакъар хьайипача совхоза а доацаш, эггара хьалха зе ферме коллективана хул. Алапи луш лоархI продукце дукхалал совгIа, из яккхарга дIадодар а. Оттабаьча боарамал тIех из хилча алапи кIезигагIа лу. Цудухьа, цхьа тонн аьлаца хила ма езза доакъара единицаш ца хилча хьаэцац. Ах мара ца хилча йол шозза дукхагIа яла езаш я совхоз. Лоацца аьлча, тхона эша доакъара единицаш Iалашъяр хьадех оаха. Договорага хьежжа эшар тхона ца хилча, хинна зе бехке волчо меттаоттадергдолаш акт оттаю.

Иштта болх бе даьнначул тIехьагIа 42 процент лохденнад цхьа килограмм шура яккхарга дIадодар, подряд юкъейоалаялехьа хиннача дукхачунца нийсдича.

Беркат барт болча мара соцаш дац, оалаш да. Цунна тешал деш да хIанзара цу фермера хьал. ЛаьрхIар чакхдаккхара берригаш цхьа барт болаш дIагIертача гIулакх а хул. Из де вIаштIехьдоалийтар шеко а йоацаш подряд я.

— ТIадоагIача шера арендни подрядагIа болх бе лаьрхIа да тхо, — аьлар Яхнитас тхо дIакъасташ.

М. ХАМАТХАНОВ.

МОАКХАЗ САННА ЧIОАГIА ДОТТАГIАЛ

БорисевичагIар дезал Къулбаседа Кавказе кхаьчар 1877—1878 шерашка, революционни народникашта из бахьан таIазар даьча Петербурге хиннача йоккхача политически процессе дакъа лоацаш хиларагIа. Цу хана лира хиннача Кавказе ссылке бахкийта къона мари сесаги цхьан метта баха бокъо йолаш бацар. Цудухьа цар пхиъ дезалхо тайп-тайпарча моттигашка ваь хиннав. Кхыметтел бераша шоайла цIи йоаккхача хана белгалъеш хиннай из е вож ваь моттиг.

Ала деза, Борисевич Константин Викентьевич тIехдика дешаш Петербурге военно-медицински академи чакхъяьккха лор хинналга. Цунах воккха Iилманхо хургволаш хиннав революционни процессе цо дакъа лацар бахьан долаш из юкъах ваьккха хиннавецаре.

Юххера а, цар пхи бер хинначул тIехьагIа, БорисевичагIар дезала совца бокъо елар городе Владикавказе. ГIалгIай мехка ваьха а из къам дика довзаш а волча Константин Викентьевича цхьан дийнахьа ший дезалга хоам баьб ше гIалгIай болча унахочунга хьажа, вийха водаш хиларах. Цхьабакъда, цIенда чува хьевелча цIагIарбараш сагота хьайзаб. Зама кхераме а йоландаь, фу хиннад-те, яхаш уйла еш хиннай цар. Сайрийна дIаваха из сецца мара чу ца веча, корзагIбаьнна хиннаб дезал.

Виъ говрбаьри уллув а волаш, шелвалар кхераш ферта тIа а кхелла, бидаркаца цIавоалаваьв шоай хьаша фусамдаьша.

— Со гIалгIай болча вода ма аьннадарий аз шуга, сагот сенна дора оаш, уж тешаме нах болга хацарий шоана? Из дукхаза а гуча ма даьннадарий вайна, — аьннад дас.

Москве яхача цун йоIо Любовь Константиновна Баранника дагалувц, кIеззига са а леIа, паргIата ваьнначул тIехьагIа дас дийцар: «Со ваха хиннараш Фуртоуге баха АхриевгIар дезал бар. Цу дезалий да Темаркъий СаIид вар аппендицит долаш хала цамогаш хиннар. ДIа-юха вига йиш йоацача ваьннавар из. Цунна операци еш хиннав со, цар цIагIа чу ерригa медицински инструменташ кхехка а еш. Дуккха тайп-тайпара нах байнабар сона. Цхьабакъда, цул денал долашагIеи куц-сибат долашагIеи къонах вайнавац».

Цу дезале ше йоаккхача юкъа Константин Викентьевича зийна хиннад дезал барт-цхьоагIо йолаш, эхь-эздел долаш хилар. Гулбенна хинна гаргара нах унахочох дог лазаш, кхыметтел цу юртара хийра нах а цу девалера бала бекъаш хиннаб АхриевгIар коа.

ЦIаккха йолча хана ше дарба дарах мах эцаш хиннавац демократически дог-уйла йола лор Борисевич.

Ше вийрза тоавелча, гIалгIай IаьдалагIа ший дезалца цхьана даца устагIа а боалабеш, шу а дахьаш Константин Викентьевич волча хьоашалгIа венав Ахриев СаIид. Цу дийнахьа вIаши дикагIа байзаб уж, дог-безам ийцад цар меттел, бераша а.

Цу хана денз тоссаделар гаьнарча мехкара венача эрсий революционерей гIалгIачуни дезалашта юкъера доттагIал.

Любовь Константиновнас дагалувц:

«Хийла со кара а хоайий вагIаш хулар Темаркъий СаIид. ХIаьта аз цунна алапаш а хьехар. Дуккха новкъостий хулар даьца хьачубаьхке, уж бар Iилма ховш а дийша а нах. Каьхат-мотт ховш воаца СаIид царна нийсса къамаьл деш, цо яхачунга вокхар ладувгIаш хулар. Дувцаш дар дукхагIа долча даькъе политически маIан долаш хулар. Из дIавахача, цун хьаькъалах, оамалах цец а бувлаш, дувцар даь новкъосташа, лоаман юрта ваха из селлара хIамах кхеташ хиларах»...

АхриевгIар виъ кIаьнк Владикавказе реальни училище деша вагIаш хиннав цу хана. Квартире вахаш вола уж виъэ а кIаьнк шоайцига вахийтар дийхад БорисевичагIар дезало. Бераштa къаьстта цIа а денна, шоай дезалех къеста ца беш, доал а деш лелабаьб цар. Уж хиннаб ГIапури цун вежарий Мухтари, Данилбеки, МаIаси.

СаIид шиш болаш а, наха лоархIаш, вовзаш-везаш а къонах хиннав. ГIапура нана Ловзи хиннай хьаьнала, эздий, кIоарга хьаькъал, хоза къамаьл долаш сесаг. Эрсий мотт а къам а ца довзаш хинна из гаргарча нахаца санна сиха дIанийнай БорисевичагIар дезалца. Цар вIаши беннача безамо, гаргалоно мотт ца хар бахьан долаш хIама юкъахдитадац. ДоттагIала мотт массадолча къамий а цаI болга хьагойт цу масало.

Любовь Константиновнас боккхача безамца дувц ГIапура наьнах, цо кийчдеш хиннача даарех. ХIанз гIалгIашта юкъе дицденна а ца довзаш а дола дaараш дагадоагIа цунна.

ХIаьта ГIапурах лаьца хоза хеташ дувц цо: «Цу кIаьнкаша тхацига яьккхача юкъа дукха дикадар, эздийдар Iомадир оаха царгара. Дас тхона масала уттабора уж. ТIаккха цар шоаш гонахьарбарашкара дикадари хозагIадари дIаэцар.

ДагадоагIа сона, — тхона уллув фатаген дохкаш цхьа будка яр. Даим со ухар цига из ийде. ХIаьта цу чу из дохкаш лаьттар цхьа гIожо саг воландаь цIаккха а ше уллув воацаш со цига яхийтацар ГIапура, сога вокхо айхьаза дош алар кхераш.

Шийга нийсденна моллагIа а эргадаьккха хIама шийна ца дуаш, берашта дIадекъар ГIапура.

Ах бийса яллалца книжкаш, газеташ дешаш хулар уж кIаьнкаш, къаьстта ГIапур тIера вар массадар довза. Тха даьга хеттар цо Варшаверча, Петербургерча вахарах, оаха цига леладаьчох».

Любовь Константиновнас дувц берашка дешийтарал совгIа, царна къахьегам безаболийташ, уж къахьега Iомабеш цар дас-нанас чIорагIа низ тIабохийташ хинна хиларах.

— ЦIаккха йолча хана кIаьнк, йиIиг къоаста ца деш вIаши барттайна дар тхо. Тха нанас ший бераш санна лоархIар АхриевгIар дараш а, — яхаш дувц Баранника.

ХIаьта Любовь Константиновнай нана — Евдокия Матвеевна Махаева ше лор-гинеколог хиннай. Лоаман кхалнаха чIоагIа гIо-новкъостал деш хиннад цо дарба деш.

Дег тIара хьоашал тессад цо ГIапура наьнаца Ловзеца. ВIаши хьоашалгIа бахача дукха ха дIахьош хиннай цу шинне дагардар дувцаш. Гаргарча нахах, яьча моттигах къаьстта, гаьнарча Кавказе ца бовзача наха юкъе нийсъеннача Евдокия Матвеевнана ший йиша санна хетар Ловзи. Дукха ха ялалехьа тIеххьарчу кIезиг-дукха эрсий мотт а Iомабир.

Борисевичар йоI Любовь Константиновна а ший даьи наьнеи лерагIа яхар, цунах лор хилар. Цхьабакъда, Псковски областе ше дарба деш хиннача унахойх шиъ велча, дитар цо лорал. ТIаккха цох химик хул. Ший воIа Павла а езайолийт цо химн. Н. Крупске цIерагIча Московски областной педагогически института химе кафедра заведующи, профессор ва хIанз П. Баранник. Ткъаь цаI шу даьлча СССР Пачхаьалкхен преме лауреат а хиннав цох.

Любовь Константиновна юкъарчал доаццаш В. И. Ленинца вIашагIъетталуш а къамаьлаш деш а хиннай. Из яьхача квартире ваьхав Владимир Ильич эггара тIехьа.

Цул совгIа, революци йолча хана Петербурге ЦIеча Эскара доакъошхой дIа-юха бовла йиш йоацаш латташ, царна шура кхухьаш хиннай Л. К. Баранника. Цига цкъа санна массехказза топаш етташ, деча довна юкъе нийсъеннай.

Ший дезткъеи итт шу даьнначул тIехьагIа Нохч-ГIалгIайчене ера Любовь Константиновна АхриевгIар дезалех нах лаха. Бера ханара боккха безам бар из йоалаяьр. ГIапура гаргара нах болча хьоашалгIа а хинна, ше яха моттиг хьа а хайта дIаяхар.

— Хоза сибат долаш, кIаьда, аьсала хиннача ГIапурах воккха революционер хиннав, аьнна сайна хезача цецъяланзар со, хIана аьлча, цу аз мел ювцача оамалашца цхьана доккха денал дар цун, майра а вар из, — йоах Баранника.

ХIанз дезткъеи ялхайтта шу даьннад Любовь Константиновнай. Цхьабакъда, дизза духовни вахар да цун дар. Дукха доттагIий, новкъостий ба, театрацара хьоашал Iодуллаш яц. ЗаггIе елалий, дег тIара тIаэц цо Кавказера ше йолча вахар.

— Боча ба са гIалгIай, эздела, гIулакхха масал да из къам. Сона цIаккха а бицлургбац уж. ХIаьта АхриевгIар дезал-м са кхоаччара гаргара нах ма бий, — йоах Любовь Константиновнас.

Ди тIехьа моакхаз санна чIоагIлуш гаьнара хьаденад из доттагIал, хIанз тIехьенга а кхаьчад.

Р. АХРИЕВА, ЧИГУ доцент, Х. АУШЕВА.

Революце бIухо

Тамаш яц, Чермене мел бахача наха Богатырев Бибой Бийберд вовзаш хилар. 105 шу дузаш латт юрта эггара воккхагIа волча сага. Бакъда, тахан а могаш-маьрша волаш, вIалла низах а хьаькъалах а воханза ва из.

Каст-каста бIаргаго йиш я Бийберд дешархошта юкъе, «Чермен» яхача колхоза ахархой собранешка. Ший юрта вахаре, наьха балашта юкъе дакъа лаца гIерташ ва Бийберд. ХIаьта цун из вIаштIехь а доал.

ВIаьхий хиннаб Бийберда вахара никъ. Партизана Богатырева Бийберда цIи дика йовзаш хиннай деникински гIаьрахошта. Советий Iаьдал доаккхачарна юкъе а хиннав цIе бIухо Богатырев Бибой Бийберд.

ГIалгIай йоазонхочун Базоркин Идриса «ТIаьхьехам» яха повесть ца йовзаш саг хургвац. ГIалгIайчене Эрсий меттала таржам даь а массехказа кепатехай из. Цу повеста дешхьалхе тIа доккха баркал оал йоазонхочо, граждански а хьалхара империалистически а тIема оагIонаш шийна йийцача наха, къаьстта Богатырев Бийберда.

Ийцлургъяц из бирса ха. Болабеннаб хьалхара дунен юкъера тIом. ГIалгIай а нохчий а полкаш юкъе йола «Акха дивизи» немцашта духьала леташ я гаьнарча Галице.

Петрограде буржуазни революци хинначул тIехьагIа, Временни правительства раьза боаца болхлой демонстрацеш а митингаш а е болабелча, цу правительствас лаьрхIад «Акхача дивизе» кулгашца Петроград революционни лазарах IоцIенъе. ТолашагIа дола тIема дакъа фронтера хьа а даьккха, мамогга сихагIа Петрограде чудугаш хиннад.

Бакъда, Дно яхача станце эшелонашта духьалбаьннача большевикий агитатораша уж кхы дIахо ца йохийташ совцаяьй. Буржуазни правительствос леладер а боъконца дола революционни хьалаш мишта да а дIакхетадаьчул тIехьагIа, «Акхача дивизе» доакъош цхьатарра дIадийрзад Кавказагахьа.

Владикавказе дIа-хьа къаьстар ГIалгIай полк. Шоай герз а дукхагIбола тIема гIирс а, доккха доаца ха а оттадаь, цхьан купеца складе Iодиллад бIухоша. КIайказакий мятеж йолаелча, цу гIирса тIакхача гIерташ хиннаб мятежникаш. Массехк гIалгIай бIухо духьалъэттав боккхача казакий низа.

Бийберд а хиннав склад лораечарна юкъе. Ши-кхо саг мара ца вусаш, шоай синош дIаденнад бIухоша шоай декхар кхоачашдеш.

Граждански тIом болабелча цIе партизанашта дика накъаяьлар «Акхача дивизех» йиса имущество. Ховш да, дукхагIбола партизанаш цу дивизе мугIарашка тIом беш хинналга.

Дика дагайоагIа Бийберда из ха, лоаман хьунашкара наькъаш, халкъа ираз доаккхаш байна ший новкъостий. Халонаш, моастагIчун къизал, йоага юрташ, унзара мохьарч хьекха истий, бераш, — фу диссад Бийберда ца гуш?

—Цхьан сайрийна Мужеча кхаьчар тхо, — яхаш дувц Бийберда. — ЦIе партизанаш гулбеннабар шоашта хьалхашка латта декхараш дувца. Цига дIакхаччалца ховш вацар со сел гаьнара моттиг сенна хержай а, иштта чIоагIа лоралуш, геттара тешшаме вар мара ца вехаш, тхо хIана гулдеш да а. Бакъда, Мужеча дIакхаьчача сона хайра, леладеш дар фуд. Тхога къамаьл дийца саг вар цIихеза Iаьржакинез. БIарг цунна тIера ца боаккхаш, ладувгIар оаха цо дувцачунга. Геттара дика довзаш вар из тха хьал а деникинций хьал а, хIаравар дIакхеталургволаш дийцар цо тхога Россе доаллар а дерригача дунен тIа доаллар а.

ХIанз а дагадоагIа сона, мел боккха мах бир Iаьржакинезо оаха леладечунна.

Граждански тIом чакхбаьлча, ший юрта къахьегаш хиннав Бийберд. ЦIаккха а хиннавац из цхьа доккхача хьаькималла — къахьегамхо, ахархо волаш хьавенав. Ший юртаца, нахаца хиннав массе хана — хала долаш а атта долаш а.

Тахан а Бийберд ший юртаца ва. Сий ду цун хIара саго. Геттара бехке хьаьша ва из хIара цIагIа, школашка, механизаторий училище. Бакъда, цу училище-м каст-каста гуш ва Бийберд. Ший тайпара бахьан да цун дийкъа цига аха. ЦIеча ГIалгIайчен революционерашта оттадаь памятник латт училище коа. Миччахьа водаш ше цу оагIорахьа нийсвелча, цу памятника тIа ца водаш а цига цхьа ха-юкъ ца йоаккхаш а дIаваха магац Бийберда. Латташ хул воккха саг уйлах вахе, доттагIий, иразе вахар доаккхаш синош кхо ца даь бIухой дагабехе, дагахьа царца къамаьл деш.

Шоай къамаьлаш совцалу улицагIа боагIачар а, Бийберда новкъа ца хила гIерташ.

Б. ЖАБРАИЛОВ.

ДЕГАГIОЗ КХОЛЛАРАШ

ХIара дийнахьа хозлуши тоалуши йоагIа «ипподромный» аьнна цIи йоккха микрорайон. БIарг тIа мел оттача керда гIишлош, хьалъяь йистейоалаш латта а дIайолаль а объекташ, цIарацIураш. Каст-каста го йиш я укхаза мебель, кхыйола поартал тIайола машинаш.

Малав грозненцашта из дегагIоз кхоллар? Шеко яц, из дер гIишлонхой болга. Цар камаьршача кулгаша хьалъю наха эша фусамаш, тайп-тайпара объекташ.

Дикадар ца аьлча кхы фу аргда цIенош хьалдеча комбината болхлоех В. Родионовх, Н. Беляковх Г. Маклагинах. Уж кхоккхе а дахчан пхьараш ба. Дукха шераш дIаденнад къахьегама ветеранаша вай город хозагIа хилийтара. Шоай дийнахьара нормаш тIехкхоачашъеш хьабоагIа уж.

Геттара къона саг ва Демельханов Рамзан. Дукха ха яц из ДСК балха вена. Цхьабакъда, хIанзле кулгалхошта а уллув къахьегаш болча новкъосташта а везавеннав из, хьинаре саг хилара тарра. Рамзан, штукатур-маляр ва. Мишта нийсденнад цу тайпара професси Iа харжар аьнна хаттар шийга дича, безаме вела а венна, цо аьлар:

— Малав аз професси хержай яхар? Цо со хержав. ХIанзарчоа дехке вала везаш хIама а хиннадац.

М. МУРАТОВ.

СУРТАШ ТIА: 1) дахчан пхьараш В. Родионов, Н. Беляков, Г. Маклагин; 2) штукатур-маляр Р. Демельханов; 3) шерлуш йоагIа микрорайон; 4) берий площадка цIаккха льсса хилац.

А. АЙРАПЕТОВА сурташ.

Хувцамаш

Шалински районе йоккхагIчарех цаI я «Шалинский» совхоз. Мескер-юрт, Герменчук, Белгатой яха юрташи город Аргуна цхьа дакъеи чулоац цо. Боахаме йиъ бригада, шиъ шурий-товарни ферма, итт эзар бежана лаьрхIа шурий комплекс, коа тIара оалхазараш леладу фабрика, хьакхарч лелаю ферма я. Ма эшша я укхаза къахьегама ресурсаш а.

Дале а, укх тIеххьарча шерашка шаккхе кога астагIалелхаш хьайоагIар совхоза экономика. Духхьал цхьан 1987 шера дукха хIама ца эшшаш цаIи ахи миллион сома зе дир цун коллективо пачхаьалкхенна. Хеталора, гIулакхаш меттадоаладе цун ханахьа низ кхоачаргбац аьнна.

Цхьабакъда, карарча шера хьалхарча нийс бетта итогаш еча хана гучадаьлар, цу юкъа совхозо 400 эзар сома маьха цIена пайда баьлга а шера тешшаме бе йиш йола пайда миллион сом совгIа долга а.

— Дикалгахьа дола хувцамаш дIадоладелар берригача боахаме арендни подряд юкъейоалайича, — аьлар совхоза керттерча экономиста Бочкаев Рукъмана. — Ер шу долалуш вIашагIъеллар оаха йиъ арендни бригада.

Хьалхарчунна кулгалде хержар Алимсултанов Iусман. Из ше механизатора, агронома, механика говзалаш йоахкаш саг ва. Дуккхача шерашка совхозе болх беш хьавоагIар из, цудухьа дика довзар цунна моттигера хьалаши таронаши. Из керте латтача бригадо леладе дIаийцар ка бола ялаташ, шекара свеклаш, харбазаш, доакъара культураш.

ХIаьта бригада доакъошхоша мишта къахьег хьахьокха духхьал ер масал кхоачам болаш да: укхазарча Энгласова Совхьант керте латтача шекара свеклаш лелаяьча звенос хIара гектара тIара 500—550 тонн «мерза овлаш» чуэц. Из шин планал а дикка дукхагIа хьувкъам ба.

ШоллагIчеи кхоалагIчеи бригадашта керте эттар механизатораш къахьегама ЦIеча Байракха орден лелаю Абдулаев Саламуи Бусултанов Арибзи. Подряда формаш дика йовзаш бар уж. Цхьабакъда, аренда духхьашха нийслора цар вахаре. Дале а, гIулакх дика дIадоладир цар. Къаьстта теркам тIабахийтар организационни дешашта: шоаш хержар бригадана эшаш бола специалисташ, ца хилча мегаргйола болхлой моттигаш дIаяьхар. Коллективе висар 18 саг мара вацар, хьалха шозза дукхагIа хиннача.

Хаоттам аттачарех ца хиннача укх шера хIара гектара тIара 37 центнер ялат, 40 центнер фуал яьха хьажкIаш яьхар цар. ТIехдика лел гIулакхаш шекара свеклаш лелаерий кхашка а. Из продукции 160 процент совгIа пачхаьалкхенна дIачуяла таро йолаш ба укхазара къахьегамхой. ЛаьрхIар чакхдаккха царна могаргдолга хьахьокхаш масалаш кIезига а дац боахаме. Цхьаболча гектарникаша шозза а кхы тIех а кхоачашъю «мерза овлаш» дохкара планаш.

Хьинаре къахьийгад доакъар Iалащдеча а. Иол, план 1434 тонн йолаш, кийчъяьй 2034 тонн, е 142 процент. Силос кIоагашка еллай 15885 тонн, е 223 тонн планал совгIа. Хьадага а да, цу тайпара толамаш даьхадац боахаме цхьанна а шера.

Шерра юкъейоалаяьй укхаза аренда хьайбай боахаме а. Цхьабола специалисташ а тIехь ба цу боламе шерра дакъа лоацаш. Ветеринарни лор волаш лоаллахарча «Автуринский» совхозе болх баь Султанов Шайх-Мухьмад раьза хилар дулха кхаба зIамига хьайбаш дIаэца. Март бетта денз ший коа цои цуи дезалои лелайир 50 сиргIалг. ХIара дийнахьа царна цхьаццанена тIаккхеташ хинна дозал килограмм гаргга дар, планагIа 480 грамм мара доацача. Укх шера август бетта ерригa СултановгIара лелаю сиргIалгаш 400 килограмм тIех дозал долаш яр.

Уж дулха дIачу а енна, леладе керда хьайбаш дIаийцар арендатора.

Кхы дукхагIа дозал тIакхетар Солтаев Эльбарда леладеча зIамигача хьайбашта. КхоалагIча квартале цо доал деча хIара сиргIалга тIаккхетар 1080 грамм дулх. Эльбардаца цхьана из болх беш ба цун сесаг Лариса, воша Руслан, веший сесаг Замати.

АрендагIа леладе духхьал бежанаш дIаденна Iац совхозе. Цу хьисапе лелабеши эзар устагIа дIайийцаб К. Дакаева, А. Межидова, Б. Бочкаева, Ш. Амерханова, И. Магомадова.

Шерра дегIабенаб «Шалинский» совхозе кооперативни болам а. Масала, колбасни цеха когаметта хьаяьй «Субпродукты» яха кооператив. Пайдане болх беш я из хIанз. Теплични боахама кIийлен тIа вIашагIъеллай «Къахьегам» яха кооператив. Нагахьа санна дIадахача пхе шера теплични боахамо 121 эзар сома пачхаьалкхенна экономикана зе даь хиннадале, кердача кооперативо дIабахача нийс бетта 108 эзар сома цIена пайда баьб. Белгатой яхача юртача тIехьаюсаш хиннача шурий-товарни ферма кIийлен тIа болх беш я «Беркат» яха кооператив. Тоалуш доагIа цун гIулакхаш.

М. КАРТОЕВ.

Арендаторий кхашка

«ФЕРМЕРА» УЙЛАШ

Юкъ-юкъе «фермер» оал Наьсаречa Яндаре бахача наха шоай юртахочох — Даурбеков Уматгирех. Цар из фу дагадолаш оал хац сона, хIана аьлча, берзах мо цу дешах кхера вай Iомадаьча ханашка хьалкхийна нах ма бий из яхараш.

— Хьайна мишта хет хьона хьайх из оалаш? — аьнна хаьттар аз Уматгирега.

— Сона-м се везача наха сайна аванса боккха ловца хет цох, — аьлар Уматгире, вела а венна. — Перестройка хилалехьа сох а кхыча ахархочох а из аьлча-м нах бела мегар. ХIана аьлча, говр йоацача говрбаьречун мо мара хIама карадацар тха цу хана. Ховргда-кх сох бокъонца вола фермер хилча! ХIанз оаха дIадоладаьр — Iомалуча хана беро хьалха боаккха гIа мо мара хIама дац арендага бодача наькъ тIа.

— Укх деношка парте Централъни Комитете цу хьакъехьа арендаторашца хиннача совещане М. С. Горбачева даьча къаьмаьлага ладийгIа ма хургдий Iа. Фу уйлаш даганхар хьона?

— Цул дукхагIа сона езаенна совещани цIаккха хинна а йий-хьогI? Историе ханашка денз ахархочун дег чу къувлар дар цига дийцар.

— Цхьабола кулгалхой а специалисташ а духьал ба аренда, чоал ког тувсаш из гIулакх мел де, наьха тешам боабе гIерт уж, яхаш дувц. Iа хьай арендни звено вIашагIйоллача хана хьона йирий шун кулгалхоша, специалисташа духьале?

— Духьала саг хиланзар. ХIаьта а из гIулакх дIа мишта доладергда, ког мичахьа гIортабергба ца ховш дукха лийлар уж а со а. Цкъа еррига бригада сога хьаеннаяр совхоз-техникумо хьай хьаштдале подряд а е, аренда а е, аьнна. Сов йоккха а чоалхане а из хиларагIа са вIаштIехьдаланзар цига хIама хьаде. Нах а дукха бар. Коллективаш зIамагIа ме хула аттагIа да, доал а дикагIа дуллу.

— Фу эш арендах болх бе лаьрхIача сага эггара хьалха?

— Эггара хьалха: болх бе ховргдола а хьоца нийсса дукъ дIаувза кийча бола а нах эш. Хьаштдале, дезала юкъера а харжа.

— Iа мишта лахар уж?

— Са дукха хало е йийзанзар цу гIулакхa. ХIана аьлча, са ши воI — Iалиханни Iамархани соца бригаде болх беш хьалкхийна механизатораш ба. Тхоца болх беш вола са йиший воI — Бориев Назир а ва механизатор. Виъ саг ва тхо.

— Цхьаккха говзал а професси а йоацаш саг шоаш долча веча балха дIаэцаргварий оаш?

— Эцаргва, нагахьа санна тхоца болх бе Iомавала, тха кулг-говзал йовза, хIаьта цул тIехьагIа тхоца ший вахар-лелар хотта дагаволаш из веча-м. Кхыча тайпара воагIа саг тхона эшаш вац.

— МалагIа професси я арендах болх беш волча сага эггара хьалха эшар?

— Лаьтганца болх бе дагаволча арендатора эггара хьалха механизатора професси эш. Из еце, Iа яххача тайпара саг ва из.

— Виъ саг ва шо — виъ механизатор. Техникацара Iалашо мишта шун?

— Тхона дукха техника эшац. «Аьшка ши алча» я тхога. Царна тIехьаювза инвентарь, механизмаш а я. Кхы фу эш? Нагахьа санна тхоашта комбайн, автомашина, кхыйола техника эшаш моттиг хилча, мах дIа а бале договорагIа болх бе хьайоалаю.

Лоацца справка:

Цу совхоз-техникуме эггара хьалха аренда дIайолаьяр — из звено я. Ер хьалхара шу мара а дац из вIашагIъелла. Цудухьа хIара цо боаккха гIа, цун хьал, цун къахьегама вахар довзаш а аренда историна юкъе доаш а хила деза, аьнна хет. ХIана аьлча, Яндаререча ахархой а хила еза арендни опыт Iоаеш йола школа. ХIанз хьувкъам чуийца яьннай из звено дукха хIама ца эшшаш. Цудухьа лоацца итогех ала лов.

Деррига а 360 гектар лаьтта да цу виъ саго шоашта договорагIа хьатIаийцар. Дукха дац из. Юххьанца дIаболалуча хана кхы совгIа эца ланзар царна. ТIехьагIа шоашка низ белча, цаI де мег цар. Лаьтта-м царна юхаозаргда аьнна хетац сона.

Кхееш йолча культура список а сов йIаьха яц звеной: кIан хьажкIаши. Шу мишта хиннад ховш да. Йоачаша кхаьла хилар Яндарера сигале а дIаьхача ахкана. Уматгиряр 160 гектар хула кIа а Iодужадаьдар михо хьакха улла буц мо. Беррига кIи-марс байра Наьсарера, дукха ялат чуданзар. Бакъда, Уматгире звенос хIара гектара тIара 26,5 центнер йолаш башха биза фийг бола кIа чудера. Из да договорагIа оттаяьча планал 1,5 центнер дукхагIа.

ХIаьта хьажкIий кха-м (200 гектар) дувца а дезац. КIезига хьувкъаш йола гибридни фуна лаьрхIа хьажкIаш я цар дIайийнараш. Планах гектара тIа 14 центнер фуала яьха хьажкIаш мара кхееш норма яц цун цу лаьтташка. Бакъда, звенос хIара гектара тIара чуийцачарех 31 центнер хул — планал шозза дукхагIа.

ЦаI из да. ШоллагI-дале, хIара центнер кхеерг дIабахийта беза планови мах 12 соми 46 кепиги дар. Звенос дIадахийтар — 7 соми 05 кепиги.

Цу 200 гектар хулача участка тIа звенос кхеяьча хьажкIех (хIара тоннах 1080 сом ахча лу цу фух йолча хьажкIех) совхоза кассе (620 тонн я уж) дужаргда 669600 сом ахча.

— Уматгири, хьалха-м ахархочунга хатта а хаттацар гуйре чакхъяьлча: фу доагIа хьона Iа баьча балхах, фу ниццад Iа, аьле? ХIана аьлча, массанена а ховра: кхай тIара дIаводаш а расчет еш а хьаэца хIама хилацар цун шийна тийначa алапел совгIа. ХIанз, арендаторий ха хьатIаотташ латтача хана ца хьаттача Iелац: фу нийцад, фу доагIа шоана, аьнна? Хов сона, хьатIаоттаргъя из хаттар де тоам хургбоаца ханаш а: наьха киса чу хьежар мо хIама лоархIаргда цох. ХIаьта а, аз аьннача тайпара, хIанз Iелац оаш фу эпца хьажача.

— ХIанз мо гIулакхаш дIаходолхе, тха а хургьа оахош хьадоаккхача, хьаэцача хIаман цхьаьцца къайленаш. ХIаьта а хIанз тха бокъо яц оахош доаккха рузкъа нахах къайлакххахьа. ХIана аьлча, духхьала арендатораш хиларал совгIа, цу кердача гIулакха пропагандисташ а хила декхар да тха. ТIаккха балхах хьадоагIача хIаманца еш йола агитацел низ болашах цхьаккха дош, цхьаккха лозунг мичад. Тхо а да цу хьакъехьа кIезиг-дукха «агитаци» е йиш йолаш. ХIанзалца оаха авансах хьанийдаь ахча доацаш, мах боацаш чудихьа 6 тонн кIа, хIаьта хIанзчул тIехьагIа лургйола дукха хьажкIаш ца лоархIаш оаха виъне укх деношка хьаэцаргда 19 эзар гаргга сом.

Цкъарчоа тхоай балхах а итогех а анализ ергья оаха специалистий новкъосталца. ТIаккха ховргда дIахо фу де деза, фу эргадаккха деза.

— Ка яйла шун!

М. ЗАНГИЕВ, тха собкор.